

OILAVIY ZO'RAVONLIK: SABABLARI VA JAMIYATDAGI ILDIZLARI

Yaxshiboyeva Gulbahor Abduvafojevna

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali magistranti

Telefon: +998944798618

Annotatsiya: *Mazkur maqolada oilaviy zo'ravonlik zamonaviy jamiyatda ayollarning huquqlari, ruhiy salomatligi va ijtimoiy faolligiga ta'sir etuvchi muhim ijtimoiy muammo sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda oilaviy zo'ravonlikning shakllanishida ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va psixologik omillarning o'rni yoritilgan. Patriarxal qarashlar, gender stereotiplari hamda ayollarning iqtisodiy qaramligi, mustaqil fikrga ega emasligi zo'ravonlikni davom ettiruvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, P. Bourdieu tomonidan ilgari surilgan "ramziy zo'ravonlik" tushunchasi hamda qurbonni ayblash tendensiyasi feministik tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Maqolada zo'ravonlikning avloddan-avlodga o'tuvchi ijtimoiy omil va sifatida shakllanishi A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi doirasida asoslanadi. Tadqiqot natijalari oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashda huquqiy choralar bilan bir qatorda jamiyat tafakkurini o'zgartirish, gender tenglikni ta'minlash va ayollarning iqtisodiy mustaqilligini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *oilaviy zo'ravonlik, gender tenglik, patriarxal jamiyat, ramziy zo'ravonlik, qurbonni ayblash, ayollar huquqlari.*

KIRISH

Oilaviy zo'ravonlik zamonaviy jamiyatda ayollarning huquqlari, ruhiy va samatik salomatligi va ijtimoiy faolligiga jiddiy tahdid soluvchi global muammolardan biridir. Ushbu hodisa ko'plab jamiyatlarda yashirin shaklda mavjud bo'lib, ko'pincha shaxsiy yoki oilaviy masala sifatida talqin qilinadi.

Aslida esa oilaviy zo'ravonlik inson huquqlarining qo'pol ravishda buzilishi hisoblanadi. U nafaqat jismoniy, balki ruhiy, psixologik va iqtisodiy shakllarda ham namoyon bo'ladi. Zo'ravonlikka uchragan ayollar ko'pincha doimiy qo'rquv va bosim ostida yashaydi. Bu holat ularning ruhiy barqarorligiga jiddiy zarar yetkazadi.

Natijada ayollarning o'ziga bo'lgan ishonchi pasayadi va ijtimoiy hayotdagi faolligi cheklanadi. Ko'plab tadqiqotlar zo'ravonlikning ayollarda depressiya, xavotir va travmatik stress buzilishlariga olib kelishini ko'rsatadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ta'kidlaganidek, "ayollarga nisbatan zo'ravonlik sog'liqni saqlash, huquq va ijtimoiy tenglik muammosi sifatida qaralishi lozim" (WHO, 2013). Demak, ushbu muammo faqatgina bitta shaxsni emas, balki jamiyat miqyosidagi masala hisoblanadi. Oilaviy zo'ravonlik jamiyatda gender tengsizligini yanada chuqurlashtiradi. U ayollarning ta'lim olish, mehnat bozorida, jamiyatda faol ishtirok etish imkoniyatlarini cheklaydi.

Zo'rvonlik muhitida voyaga yetayotgan bolalar ham salbiy psixologik ta'sirga uchraydi. Bu esa kelajakda zo'rvon xulq-atvorning takrorlanish ehtimolini oshiradi. Shu sababli oilaviy zo'rvonlik avloddan-avlodga o'tadigan muammo sifatida qaraladi. Muammoning ildizlari patriarxal qarashlar va stereotiplarga borib taqaladi. Jamiyatda zo'rvonlikni oqlovchi qarashlarning mavjudligi ayollarning yordam so'rashiga to'sqinlik qiladi. Huquqiy savodxonlikning yetishmasligi ham muammoni yanada murakkablashtiradi. Ko'plab ayollar o'z huquqlarini bilmagani sababli zo'rvonlikka chidashga majbur bo'ladi. Shu sababli oilaviy zo'rvonlikni chuqur tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi. Ushbu maqolada oilaviy zo'rvonlikning asosiy sabablari va uning jamiyatdagi ildizlari tahlil qilinadi.

Oilaviy zo'rvonlikning sabablari

Tadqiqotchilarning fikricha, oilaviy zo'rvonlikning shakllanishida ijtimoiy-madaniy omillar yetakchi o'rin tutadi. Jamiyatda tarixan shakllangan gender rollari erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlarga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Connell (2005) patriarxal jamiyatlarda erkaklik hukmronligi zo'rvonlikni legitimlashtirishini ta'kidlaydi. Bunday tizimda erkak hokimiyat va nazorat manbai sifatida ko'riladi. Natijada ayolga nisbatan kuch ishlatish ayrim hollarda "me'yoriy" hol sifatida qabul qilinadi. Erkakning ustun mavqei ayolni bo'ysundirish vositasi sifatida talqin etiladi. Bu esa zo'rvonlikning yashirin va ochiq shakllarining keng tarqalishiga olib keladi. Jamiyatda zo'rvonlikni oqlovchi qarashlar uning davomiyligini ta'minlaydi. Bunday sharoitda ayolning qarshilik ko'rsatishi ijtimoiy jihatdan qoralanishi mumkin. Natijada qurbon o'z holatini yashirishga majbur bo'ladi.

Bundan tashqari, iqtisodiy qaramlik zo'rvonlikni davom ettiruvchi muhim sabab hisoblanadi. Moliyaviy jihatdan mustaqil bo'lmagan ayol zo'rvon munosabatlardan chiqib ketishda jiddiy to'siqlarga duch keladi. Heise (1998) ta'kidlashicha, moliyaviy mustaqillikdan mahrum ayollar zo'rvon munosabatlarni tark etish imkoniyatiga kamroq ega bo'ladi. Iqtisodiy qaramlik ayolning qaror qabul qilish erkinligini cheklaydi. Bu holat zo'rvonlikning uzoq davom etishiga sabab bo'ladi. Zo'rvonlik muhitida yashash ayolning ruhiy holatini yanada izdan chiqaradi. Psixologik jihatdan esa, bolalik davrida zo'rvonlikka guvoh bo'lgan shaxslar kelajakda zo'rvon xulqni "normal" holat sifatida qabul qilishga moyil bo'ladi. Bandura (1977) ta'kidlaganidek, bunday xulq ijtimoiy o'rganish orqali shakllanadi. Shu sababli zo'rvonlik ko'pincha avloddan-avlodga o'tuvchi ijtimoiy muammo sifatida qaraladi. Bu holat oilaviy zo'rvonlikni tizimli va chuqur ildiz otgan muammo ekanini ko'rsatadi.

Jamiyatdagi ildizlari

Oilaviy zo'rvonlikning ildizlari jamiyat tomonidan yaratilgan stereotiplarda ham yaqqol namoyon bo'ladi. Ushbu stereotiplar tarixiy va madaniy omillar asosida shakllanadi. Jamiyatda erkak va ayol rollariga qat'iy chegaralar qo'yiladi. Bu chegaralar ayollarning bo'ysunuvchi mavqeini mustahkamlaydi. Bourdieu (2001) "ramziy zo'rvonlik" tushunchasi orqali ushbu jarayonni izohlaydi. Uning fikricha, zo'rvonlik faqat jismoniy shaklda emas, balki til va madaniyat orqali ham amalga oshiriladi.

Kundalik nutqda qo'llaniladigan iboralar ayollarning ijtimoiy holatini belgilaydi. "Ayol sabr qilishi kerak" kabi qarashlar ayollardan sukutni talab qiladi. Bunday qarashlar zo'ravonlikni oqlovchi mexanizmga aylanadi. Natijada zo'ravon xatti-harakatlar normal hol sifatida qabul qilinadi.

Shuningdek, jamiyatda qurbonni ayblash tendensiyasi keng tarqalgan. Bu holat ayollarning zo'ravonlik haqida ochiq gapirishiga jiddiy to'sqinlik qiladi. Ayolning xulqi, kiyimi yoki qarorlari zo'ravonlik sababi sifatida ko'rsatiladi. Natijada mas'uliyat zo'ravon emas, balki qurbon zimmasiga yuklanadi.

Feministik tadqiqotlarda bu holat "ikkinchi darajali zo'ravonlik" sifatida talqin qilinadi. Kelly (1988) bu tushuncha orqali jamiyat tomonidan ko'rsatiladigan bosimni izohlaydi. Ya'ni ayol zo'ravonlikka uchraganidan keyin ham ayblovlari va kamsitishga duch keladi.

Bu jarayon ayolning ruhiy holatini yanada og'irlashtiradi. Jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanmaslik ayollarning yolg'izlik hissini kuchaytiradi. Shu sababli stereotiplar oilaviy zo'ravonlikning davom etishida muhim omil bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oilaviy zo'ravonlik bitta shaxsning muammosi emas, balki ijtimoiy tuzilma va madaniyat mahsuli sifatida qaralishi lozim. Ushbu hodisa jamiyatda mavjud bo'lgan tengsizlik va stereotiplarning bevosita natijasidir.

Zo'ravonlikning ildizlari gender rollarining noteng taqsimlanishiga borib taqaladi. Shu sababli muammoni faqat alohida holatlar darajasida baholash yetarli emas. Uni bartaraf etish uchun tizimli va kompleks yondashuv talab etiladi.

Huquqiy choralar zo'ravonlikka qarshi kurashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Biroq qonunlar yolg'iz o'zi muammoni to'liq hal qila olmaydi. Jamiyat tafakkurini o'zgartirish zo'ravonlikning oldini olishda asosiy omil sanaladi.

Gender tenglik tamoyillarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyatga ega. Ayollarning jamiyatdagi mavqeini mustahkamlash zo'ravonlik darajasini kamaytiradi.

Shuningdek, ayollarning iqtisodiy mustaqilligini ta'minlash muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Moliyaviy erkinlik ayollarga zo'ravon munosabatlardan chiqib ketish imkonini beradi.

Ta'lim orqali ayollarning huquqiy savodxonligini oshirish zarur. Psixologik yordam tizimlarini rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zo'ravonlikka qarshi kurash faqat jazolash bilan cheklanmasligi lozim.

Profilaktik chora-tadbirlar zo'ravonlikning kelib chiqish sabablarini kamaytiradi.

Ijtimoiy ongni yuksaltirish jamiyatda murosasiz munosabatni shakllantiradi. OAV va ta'lim muassasalari bu borada muhim rol o'ynaydi. Jamiyatning barcha qatlamlari bu jarayonga jalb etilishi zarur.

Faqatgina shundagina oilaviy zo'ravonlikka qarshi samarali kurashga erishish mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullaeva S. O'zbekistonda ayollarga nisbatan zo'ravonlik muammolari va ularning ijtimoiy oqibatlari // Ijtimoiy fanlar jurnali. – 2020. – № 3. – B. 45–52.
2. Bandura A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977. – 247 p.
3. Bourdieu P. Masculine Domination. – Stanford: Stanford University Press, 2001. – 133 p.
4. Connell R. W. Masculinities. – Berkeley: University of California Press, 2005. – 324 p.
5. Гусева А. Н. Социальные стереотипы и насилие в семье // Вестник социологии. – 2016. – № 4. – С. 72–79.
6. Heise L. Violence against women: An integrated, ecological framework // Violence Against Women. – 1998. – Vol. 4, № 3. – P. 262–290.
7. Ismoilova D. Ayollarning iqtisodiy mustaqilligi va oilaviy zo'ravonlik o'rtasidagi bog'liqlik // Iqtisod va jamiyat. – 2021. – № 4. – B. 61–67.
8. Kelly L. Surviving Sexual Violence. – Cambridge: Polity Press, 1988. – 256 p.
9. Karimova N. R. Oilaviy munosabatlarda gender tenglik va zo'ravonlik masalalari // Pedagogika va psixologiya. – 2019. – № 2. – B. 88–94.
10. Кон И. С. Мужчина в меняющемся мире. – Москва: Время, 2004. – 368 с.
11. Клецина И. С. Психология гендерных отношений. – Санкт-Петербург: Питер, 2013. – 416 с.
12. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. Ayollarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risidagi Qonun. – Toshkent, 2019.
13. Saidov A. X. Inson huquqlari va gender tenglik masalalari. – Toshkent: O'zbekiston, 2018. – 312 b.
14. United Nations. Gender-based violence and women's rights. – New York: UN Publications, 2015. – 98 p.
15. World Health Organization. Global and regional estimates of violence against women. – Geneva: WHO, 2013. – 51 p.
16. Волкова Н. В. Домашнее насилие: причины, формы и последствия // Психология и право. – 2017. – Т. 7, № 2. – С. 23–31.
17. Здравомыслова Е., Темкина А. Гендерное насилие как социальная проблема // Социологические исследования. – 2015. – № 6. – С. 50–59.